

توسعه پایدار و مشروعیت نظام حقوق بین الملل

دکتر مهشید آجلی لاهیجی

دانش آموخته حقوق بین الملل از دانشگاه علامه طباطبائی تهران

و مدرس دانشگاه

با مجامعه

دکتر سید قاسم زمانی

استاد دانشگاه علامه طباطبائی

پژوهشکده حقوق

تهران - ۱۴۰۱

سرشناسه	:	آجلی لاهیجی، مهشید، ۱۳۶۹ -
عنوان و نام پدیدآور	:	توسعه پایدار و مشروعیت نظام حقوق بین الملل / مهشید آجلی لاهیجی؛ ویراستار سودابه رسولی.
مشخصات نشر	:	تهران: پژوهشکده حقوقی شهر دانش، ۱۴۰۰.
مشخصات ظاهری	:	۲۲۷ ص.
شابک	:	۹۷۸-۶۰۰-۴۷۵-۱۴۹-۰
وضعیت فهرست‌نویسی	:	قیفا
یادداشت	:	کتابنامه.
موضوع	:	حقوق بین الملل
موضوع	:	International law
موضوع	:	توسعه پایدار
موضوع	:	Sustainable development
رده‌بندی کنگره	:	KZ۳۴۱۰
رده‌بندی دیویی	:	۳۴۱
شماره کتابشناسی ملی	:	۸۷۸۳۲۴۶

با مراجعه به فروشگاه اینترنتی شهر دانش از مزایای خرید آنلاین و تخفیف ویژه برخوردار شوید.

www.shahredanesh.com

عنوان:	توسعه پایدار و مشروعیت نظام حقوق بین الملل
تألیف:	دکتر مهشید آجلی لاهیجی
ناشر:	پژوهشکده حقوقی شهر دانش
ویراستار و صفحه‌آرا:	سودابه رسولی
طراح جلد:	زهرا کریمی
نوبت چاپ:	اول
تاریخ چاپ:	۱۴۰۱
شمارگان:	۲۰۰
شابک:	۹۷۸-۶۰۰-۴۷۵-۱۴۹-۰
بهاء:	۱۰۰,۰۰۰ تومان

حق چاپ محفوظ است.

تهران - خیابان کریمخان زند - خیابان سنایی - خیابان نهم - خیابان گیلان - پلاک ۵
 کد پستی ۱۵۸۵۷۴۳۱۱ صندوق پستی: ۱۵۸۷۵/۴۵۳۹ تلفن: ۸۸۱۱۵۸۱ نمابر: ۸۸۱۱۵۸۰
 Website: www.sdil.ac.ir Email: publication@sdil.ac.ir

برنام خداوند جان و خرد

سخن ناشر

توسعه ادبیات حقوقی در هر کشور، نقش مهمی در پیشرفت نظام حقوقی آن کشور ایفاء می‌نماید. اندیشمندان و پژوهشگران دنیای بیکران حقوق که شیفته نظم‌اند و سرباز عدالت، آموزه‌های علمی و تجربیات عملی خویش را به جامعه حقوقی عرضه می‌دارند تا بتوانند در تثبیت و تنویر نظم اجتماعی و استقرار عدالت و اصلاح و پیشرفت کشور سهیم گردند.

قانون‌گذار فهیم و آگاه، هیچ‌گاه در مقام تهیه پیش‌نویس و مهیا شدن جهت وضع قانون، خود را بی‌نیاز از ادبیات و دکترین حقوقی کشور و مشورت با خبرگان نخواهد یافت و هیچ‌گاه مصوبات قبلی خویش را دائمی و مصون از نقد و اصلاح فلمداد نخواهد نمود. قضات متخصص و عدالت‌پیشه نیز نقد علمی و مصلحانه آرای خود را مایه تکامل و پیشرفت می‌دانند.

دانشکده‌های حقوق که به مأموریت خطیر تربیت قضات، وکلا، مشاوران حقوقی، سردفتران، پژوهشگران و اساتید حقوق و فقه همت می‌کنانند علاوه بر اینکه از آموزه‌های علمی و قضایی کشور بسیار بهره می‌برند متقابلاً رسالت مهمی در غنی‌سازی ادبیات و دکترین حقوقی کشور برعهده دارند.

کشور ایران به‌ویژه در دو دهه اخیر پیشرفت قابل‌توجهی در توسعه کمی ادبیات حقوقی کشور را شاهد بوده است. تعداد کتب و نشریات حقوقی منتشره در کشور طی بیست سال اخیر، به نسبت گذشته به مراتب افزایش یافته است. این دستاورد را باید به فال نیک گرفت و امیدوار بود که این پیشرفت کمی به همین میزان با توسعه‌ای کیفی در بارور شدن دکترین حقوقی موردنیاز کشور همراه باشد و با احترام به حقوق مالکیت فکری دیگران انتشار یابد.

انتشارات پژوهشکده حقوقی شهر دانش که همواره سعی داشته است علاوه بر انتشار آثار حاصل از تحقیقات پژوهشکده حقوق، به‌صورتی هدفمند و با ارزیابی علمی به گزینش و چاپ و انتشار کتاب‌های حقوقی در حوزه‌ها و موضوعات موردنیاز جامعه حقوقی کشور مبادرت ورزد، زحمات سرکار خانم دکتر مهشید آجلی در تألیف کتاب **توسعه پایدار و مشروعیت نظام حقوق بین‌الملل** را ارج نهاده، امیدوار است این کتاب مورد استقبال جامعه حقوقی کشور و مورد استفاده متولیان امر قرار گیرد.

وحید اشتیاق

.....	سخن ناشر	۷
.....	فهرست علائم اختصاری	۹
.....	دیاچه	۱۳
.....	مقدمه	۱۷
.....	فصل اول: شناسایی توسعه پایدار در سیاق حقوق بین الملل	۲۱
.....	مبحث اول: تبیین حق بر توسعه در حقوق بین الملل	۲۲
.....	مبحث دوم: ورود توسعه پایدار به حقوق بین الملل	۲۶
.....	مبحث سوم: مقایسه ارتباط میان آرمان‌های توسعه هزاره و توسعه پایدار	۲۸
.....	فصل دوم: ترمینولوژی مشروعیت در حقوق بین الملل	۳۳
.....	مبحث اول: تبیین مفهوم مشروعیت	۳۳
.....	مبحث دوم: مشروعیت در حقوق بین الملل	۳۴
.....	مبحث سوم: جوامع ارزیابی کننده مشروعیت در حقوق بین الملل	۳۶
.....	فصل سوم: ضرورت تعهد به توسعه پایدار در فضای حقوق بین الملل جهت	
.....	تدبیر مشروعیت	۴۳
.....	مبحث اول: چالش‌های عمیق مشروعیتی در حقوق بین الملل	۴۴
.....	مبحث دوم: تحولات ساختاری نظام حقوق بین الملل جهت ایجاد زمینه ظهور مفهوم توسعه	
.....		۴۹
.....	مبحث سوم: کارکردهای توسعه پایدار در بستر نظم حقوقی موجود	۵۳
.....	فصل چهارم: الگوهای تبیین مشروعیت در نظام حقوق بین الملل و مشروعیت	
.....	توسعه پایدار	۵۵
.....	مبحث اول: مشروعیت به مثابه مقبولیت نزد مردمان	۵۷
.....	مبحث دوم: مشروعیت به مثابه رضایت نهادهای قاعده‌ساز	۷۲
.....	مبحث سوم: مشروعیت به مثابه مطابقت با ارزش‌های جامعه جهانی	۹۱
.....	فصل پنجم: آسیب‌شناسی حقوق بین الملل امروز: دوری از ارزش‌ها	۱۰۸

مبحث اول: بی عدالتی در نظام حقوقی موجود ۱۰۸

مبحث دوم: ناکارآمدی در تأمین صلح به عنوان کارویژه حقوق بین الملل ۱۱۱

مبحث سوم: ضعف جایگاه بشریت در حقوق بین الملل ۱۱۳

فصل ششم: راهکارهای عملی توسعه پایدار جهت ارتقای مشروعیت نظام

حقوق بین الملل ۱۱۶

مبحث اول: توسعه پایدار اقتصادی و تحقق عدالت برای صلح پایدار ۱۱۷

مبحث دوم: توسعه پایدار اجتماعی و ارتقای مشارکت بشریت در توسعه صلح آمیز ۱۳۵

مبحث سوم: حفظ محیط زیست و ارتقای جایگاه مفهوم بشریت واحد در حقوق بین الملل

..... ۱۵۸

فصل هفتم: تکامل جایگاه هنجاری توسعه پایدار (صف آرایی شمال/جنوب یا

دغدغه بین المللی؟!) ۱۷۶

مبحث اول: تبیین اهمیت توسعه پایدار به منزله اصل حقوق بین الملل ۱۷۶

مبحث دوم: شناسایی عوامل حرکت توسعه پایدار به سوی قاعده عرفی حقوق بین الملل ۱۸۰

نتیجه گیری ۱۹۴

منابع و مآخذ ۲۰۳

فهرست تفصیلی مطالب ۲۲۵

دیباچه

حقوق بین‌الملل، حقوق حاکم بر جامعه جهانی است، جامعه‌ای که از حیث تفاوت، تنوع و گستردگی کنشگران کاملاً بدیع و بی‌همتا قلمداد می‌شود. در چنین جامعه‌ای که تا حدود دوپست سال پیش وصف بین‌الدولی آن کاملاً تفوق و غلبه داشت، آرام آرام و به تدریج به صحنه ظهور و حضور سازمان‌های بین‌المللی، شرکت‌های فراملی، جنبش‌های رهایی‌بخش ملی، سازمان‌های غیردولتی و درنهایت افراد انسانی تبدیل گردید. البته تحول جامعه بین‌المللی نباید صرفاً به حضور بازیگران جدید در صحنه بین‌المللی محدود گشته و به حد توسعه کمی فروکاست شود. واقعیت آن است که به‌رغم تردیدهای فراوان به‌ویژه در دوران پاندمی کرونا که با تشدید ملی‌گرایی و نیز یکجانبه‌گرایی مقارن بوده است، جامعه بین‌المللی تحولاتی کیفی را نیز تجربه کرده است. واکنش جهانی در قبال نقض حقوق اولیه و انسانی مردم در کشور میانمار، بسیج عمومی در مقابله با تروریسم و حساسیت جهانی نسبت به فجایع زیست‌محیطی و ... نشانه‌هایی از ظهور رگه‌هایی از پیوندهای معنوی و تقویت همبستگی در جامعه جهانی است.

در میان ارزش‌های مشترکی که جامعه جهانی بر مبنای پاسداری و حراست از آنها از نوعی وفاق عام برخوردار گشته، «توسعه پایدار» جایگاه محوری دارد. هر چند بروز انقلاب صنعتی در قرن هجدهم ضرورت پیشرفت و توسعه فنی را بنیاد نهاد، اما رشد سریع جمعیت و بهره‌برداری بی‌محابا از منابع طبیعی باعث شد که در نیمه دوم قرن بیستم، «توسعه»، خود در معرض خطر قرار گیرد. «توسعه پایدار» که با کنفرانس انسان و محیط‌زیست در سال ۱۹۷۲ (کنفرانس استکهلم) به آرامی وارد ادبیات بین‌المللی شد، در سال ۱۹۹۲ باعث تشکیل اولین اجلاس جهانی محیط‌زیست و توسعه در ریودوژانیرو شد. در این اجلاس سند دستور کار ۲۱ به‌عنوان راهنمای حرکت جهانی به‌سوی توسعه پایدار به تصویب رسید. پس از آن، در سپتامبر ۲۰۰۰ در اجلاس هزاره سازمان ملل متحد، اعضای سازمان با تأکید بر اعلامیه هزاره متعهد به مشارکت برای دستیابی به آرمان‌های توسعه هزاره تا سال ۲۰۱۵ شدند. در سال ۲۰۱۲ کنفرانس توسعه پایدار سازمان ملل متحد با عنوان ریو+۲۰، سند «آینده‌ای که می‌خواهیم» را به تصویب رساند و بر حکمرانی جهانی محیط‌زیست و رویکرد اقتصاد سبز برای دستیابی به توسعه پایدار تأکید نمود. سرانجام در سال ۲۰۱۵ اهداف توسعه پایدار و دستور کار جدید توسعه جایگزین اهداف هزاره شد و سند دستور ۲۰۳۰ برای توسعه پایدار به‌عنوان الگوی عمل و فعالیت همه کشورها در پانزده سال آینده به تصویب رسید.

بدین نحو فرایندی که از سال ۱۹۷۲ تاکنون همچنان ادامه یافته، نشان داده که چالش‌های عظیم زیر در مقابل توسعه پایدار قرار گرفته است: میلیاردها نفر در فقر زندگی کرده و از زندگی شرافتمندانه محروم‌اند؛ فاصله طبقاتی و نابرابری درون و میان کشورها در حال افزایش می‌باشد؛ تبعیض‌های فاحشی در خصوص فرصت‌ها، ثروت و قدرت وجود دارد؛ نابرابری جنسیتی همچنان به عنوان چالشی کلیدی باقیمانده است؛ بیکاری، به‌ویژه میان جوانان، به یک نگرانی فراگیر تبدیل شده است؛ تهدیدها علیه بهداشت جهانی، بلایای طبیعی شایع‌تر و شدیدتر، تعارضات فراینده، افراط‌گرایی خشونت‌آمیز، تروریسم و سایر بحران‌های بشری و آوارگی اجباری انسان‌ها، پیشرفت‌های حاصله چند دهه اخیر را تهدید می‌کنند؛ تقلیل منابع طبیعی و اثرات نامطلوب تخریب محیط‌زیست، از جمله بیابان‌زایی، خشکسالی، فرسایش زمین، کمبود آب شیرین و از بین رفتن تنوع زیستی را باید به فهرست چالش‌های پیش روی بشر اضافه نمود؛ تغییرات اقلیمی یکی از بزرگ‌ترین چالش‌های فعلی است و اثرات نامطلوب آن توانایی تمام کشورها جهت تحقق توسعه پایدار را تحلیل می‌برد؛ افزایش دمای جهانی، بالا رفتن سطح دریاهای، اسیدی شدن اقیانوس‌ها و سایر پیامدهای تغییرات اقلیمی به شدت مناطق ساحلی و کشورهای ساحلی کم ارتفاع، از جمله بسیاری از کشورهای کمتر توسعه یافته و کشورهای جزیره‌ای در حال توسعه را تهدید می‌کند؛ ادامه حیات بسیاری از جوامع و نظام‌های بیولوژیک مربوط به زمین در معرض خطر قرار دارند؛ و نهایتاً پاندمی کووید ۱۹ حیات و سلامت جامعه جهانی به‌ویژه کشورهای در حال توسعه را در معرض خطر قرار داده است؛ بنابراین هشدار نسبت به فرجام و نتیجه بی‌توجهی نسبت به توسعه پایدار کم‌وبیش در همه جا طنین انداز شده است.

حقوق بین‌الملل که به‌ویژه در عصر سازمان ملل متحد در بُعد هنجاری و سازمانی به پیشرفت‌های قابل‌توجهی نائل گشته است، می‌تواند واجد حداقل‌های لازم برای تلقی به عنوان یک «نظام حقوقی» قلمداد شود. اگرچه نظام حقوق بین‌الملل در مقایسه با نظام‌های حقوقی ملی و فراملی، کاملاً ابتدایی و بدیع می‌نماید و هنوز با یک نظام حقوقی متکامل و استاندارد فرسنگ‌ها فاصله دارد، ولی یک نظام حقوقی اولیه و برخوردار از قابلیت رشد و تکامل قلمداد می‌گردد. حقوق بین‌الملل صرفاً انباشتی از اصول و قواعد بی‌ارتباط با یکدیگر نیست و سازمان حقوقی اولیه و ارتباط سیستمیک و منظم میان زیرسیستم‌ها و اجزاء آن به وضوح قابل اثبات است. حقوق بین‌الملل که در آن از جمله سلسله مراتب هنجاری وجود دارد، نقض هر قاعده آن موجب مسؤولیت بین‌المللی است و حتی تعرض به برخی از قواعد اساسی آن وصف جنایی می‌گیرد، به راستی یک نظام حقوقی است.

ناگفته پیداست که هر نظام حقوقی تحت تأثیر ارزش‌هایی بنیادین قرار دارد که از آنها به عنوان مبانی و بنیادهای نظام یاد می‌شود. به نظر می‌رسد که در نظام حقوق بین‌الملل، «توسعه پایدار»

را می‌توان خیر مشترکی دانست که نیل به آن نه تنها شرط پایداری توسعه، بلکه کلید معمای حیات مطلوب کل جامعه جهانی است. گره خوردن مشروعیت نظام حقوق بین‌الملل با توسعه پایدار در همین قالب، قابلیت توجیه می‌یابد. به دیگر سخن مشروعیت و مقبولیت نظام حقوق بین‌الملل، به عنوان نظام حاکم بر جامعه جهانی و محاط بر نظام‌های حقوقی ملی، در گرو ابتدای بر توسعه پایدار خواهد بود. پُر واضح است نظام حقوق بین‌الملل که در قرن بیست و یکم بر مشروعیت دموکراتیک حکومت‌ها و حق تعیین سرنوشت ملت‌ها پای می‌فشرد، در مسیر کسب مشروعیت و مقبولیت بیشتر باید مسیر نیل به توسعه پایدار را ترسیم نماید و خود نیز در آن مسیر حرکت نماید. در این مسیر است که یکجانبه‌گرایی (ترامپیسیم) پروژه‌ای گذرا و موقتی و چندجانبه‌گرایی پروسه‌ای مستمر و دائمی قلمداد خواهد شد.

کتاب «توسعه پایدار و مشروعیت نظام حقوق بین‌الملل» که توسط محقق گران‌قدر سرکار خانم دکتر مهشید آجلی لاهیجی به رشته تحریر درآمده است، نظام حقوق بین‌الملل را در آینه اصل توسعه پایدار مورد مطالعه قرار داده است. در این کتاب نویسنده استادانه نظریه و رویه را درهم آمیخته و از مهم‌ترین عامل مشروعیت نظام حقوق بین‌الملل پرده‌برداری کرده است. این اثر علمی وزین در حقیقت رساله دکترای خانم مهشید آجلی لاهیجی در رشته حقوق بین‌الملل در دانشگاه علامه طباطبائی بوده که در سال ۱۳۹۹ با درجه عالی دفاع شده است. راهنمایی این کار پژوهشی در آغاز با همکار اندیشمند و فاضل جناب آقای دکتر رضا اسلامی بوده است. باین حال، متأسفانه توفیق همراهی وی در تکمیل این تحقیق از ما و دیگران سلب گردید. امید که آزادی تمام اساتید و پژوهشگران حقوق بشر هر چه زودتر اعاده گردد. به سرکار خانم دکتر مهشید آجلی لاهیجی برای نگارش این اثر گران‌سنگ تبریک و تهنیت گفته و توفیقات روزافزون برای ایشان را از خداوند منان مسئلت دارم.

دکتر سیدقاسم زمانی

فروردین ماه ۱۴۰۰